

УДК 372. 461.15

DOI: 10.12958/2227-2844-2021-8(346)-1-16-28

Кругій Катерина Леонідівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна.
kateryna.krutii@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5001-2331>

Деснова Ірина Сергіївна,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна.
desnova.irina@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5130-079X>

Блашкова Олена Миколаївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри дошкільної освіти
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського, м. Вінниця, Україна.
olena.blashkova@vspu.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7511-043X>

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСВОЄННЯ
ДИТИНОЮ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ
ОСНОВНИХ ЗАКОНОМІРНОСТЕЙ
ГРАМАТИЧНОЇ БУДОВИ РІДНОЇ МОВИ**

Аналіз власних спостережень і наукових досліджень свідчить, з одного боку, про інтерес до мовлення дітей дошкільного віку, з іншого, про відсутність синтезуючої праці з окресленої проблеми. До цього часу проблема формування граматично правильного мовлення не стала предметом спеціального дослідження. Певні проблеми висвітлено фрагментарно, тому що увагу вчених привертала лише окремі часткові питання. На жаль, наявних ґрунтовних досліджень генезису мовлення дитини у сучасній українській науці ще не має.

Зазначимо, що сучасних ґрунтовних системних досліджень щодо формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку, які б охоплювали всі вікові періоди і всю граматичну будову

мовлення (морфологію, словотворення, синтаксис), на жаль, немає, хоча бібліографічний покажчик літератури з генезису мовлення містить понад 600 найменувань. Для з'ясування певної послідовності щодо формування саме граматичної будови мови в онтогенезі ми скористаємося лонгітюдними та науковими дослідженнями в цій галузі як українських, так і зарубіжних авторів (Kruty, 2021).

Аналіз відомих досліджень розвитку мовлення дітей дошкільного віку, зокрема, щоденникових записів, допоміг нам виявити умовний еталон норми засвоєння дитиною дошкільного віку рідної мови. Відомо, що переломним моментом у розвитку мовлення є вичленування дитиною із суцільного мовного матеріалу морфологічних елементів слів та їх синтезування у власному висловлюванні, що виражається в умінні правильно чи неправильно змінювати слова за відмінками, особами, числами, часами тощо, а також у дитячій словотворчості. З моменту появи розрядів слів, які використовуються в 2-3 формах, настає стрибок у розвитку мовлення. Це виявляється у швидкому засвоєнні різних типів речень, продуктивних форм словозміни й словотворення, а також в утворенні форм слів за аналогією.

У більшості випадків ми й дотепер послуговуємося дослідженнями мовлення дітей раннього і дошкільного віку або початку (у кращому випадку середині) ХХ століття, або результатами обстеження російськомовних дітей. Так, норму мовленнєвого розвитку дошкільників ми порівнюємо з даними О. Гвоздева, опублікованими у 1927 році (Гвоздев, 1981). Слід також зазначити, що О. Гвоздев припустився помилку, не враховуючи відмінностей мови і мовлення, мови і мовленнєвої діяльності, він уважав можливим оволодіння мовою розглядати як її розвиток.

Свого часу Л. Виготський застерігав дослідників, які працюють у галузі дитячої психології, що всі з'ясовані та відкриті ними психологічні закономірності мають силу для певної дитини – дитини своєї епохи (Виготський, 2000). Відомий психолог наголошував, що не можна розглядати сучасну європейську дитину з інтелігентної родини у відриві від її соціокультурного середовища.

Проблема становлення граматичної будови мови в дошкільників є актуальною для усвідомлення розвитку дитячого мовлення. Питання генезису граматичних категорій у мовленні дитини дошкільного віку повністю не розв'язано. Зауважимо, що традиційно вживаний термін «онтогенез» (Крутії, 2018) граматичних категорій видається не зовсім вдалим, хоча є педагогічним штампом, який переходить з однієї наукової праці в іншу.

Пояснимо нашу точку зору. Семантично термін «онтогенез» тлумачиться як індивідуальний розвиток будь-якого організму з моменту зародження до смерті, тоді як нас цікавить лише період від

трьох до семи років життя дитини. Вважаємо більш доцільною словникову дефініцію «генезис» (Крутій, 2014).

Отже, говорячи про генезис граматичної будови мови дитини дошкільного віку, ми передусім маємо на увазі появу, розвиток і становлення цього процесу.

Генезис граматичної будови мови дошкільника описано в роботах О. Гвоздева, К. Крутій та ін. (Гвоздев, 1981; Крутій, 2005). Доведено, що формування граматично правильного мовлення (морфології, словотворення, синтаксису) здійснюється на основі певного когнітивного розвитку дитини.

Грамматична будова, за влучним висловлюванням мовознавців, це логіка мови, організуючий початок, який забезпечує використання всіх її засобів у зв'язному мовленні (Крутій, 2016). Дослідники дитячого мовлення виокремлюють два взаємопов'язаних процеси у засвоєнні граматики: наслідування й мовне узагальнення.

Залежно від того, яку лінгвістичну парадигму підтримують дослідники, у межах цієї теоретичної школи й подається інтерпретація мовних фактів дитячого мовлення, а саме: імітативний підхід, розроблений у межах біхевіоризму; теорія породження дітьми речень, базою для якої є теорія трансформаційної породжувальної граматики; дослідження виконані з опорою на генетичну теорію Ж. Піаже, на психосоціологічну теорію Л. Виготського, теорію діяльності О. М. Леонтьєва, теорію мовленнєвої діяльності О. О. Леонтьєва та ін.

Зазначимо, результат досліджень засвідчують, що діти, вживаючи однослівні речення, висловлюють у них своє ствердне або заперечне ставлення до дійсності, спілкуються за їх допомогою, діють відповідно до їх змісту (Лісіна, 1997). Це свідчення того, що однослівні речення виконують таку саму функцію, що й поширені речення, в яких суб'єкт і предикат чітко виражені граматично. На думку М. Лісіної, це не означає, що в мовленні дитини раннього віку немає беззмістовно вжитих висловів і однослівних речень.

Діти другого року життя однослівними реченнями позначають залежно від ситуації назви й дії, висловлюють наказ, звернення. Дитина називає предмети і дії, а дорослий за предметами й діями ситуації розрізняє значення вживаних нею слів. Сказане дитиною має відношення не тільки до наявної, а й уявленої бажаної ситуації. За змістом та інтонацією слова, яке вживає дитина, ми розуміємо цю ситуацію. Це – новий, вищий етап у розвитку мовлення дитини раннього віку, а саме – оволодіння нею граматичною будовою мови (Гвоздев, 1981).

Зрозуміло, що оволодіння флексіями слів – це вищий етап оволодіння граматичною будовою мови. Вживання флексій пов'язане із ситуацією, до якої звертається в мовленні дитина, використовуючи спочатку однослівні, а потім двослівні речення, і поступово оволодіває

флексією слова. Цей процес складний і безпосередньо пов'язаний з виробленням умінь поєднувати слова у реченні, способом керування та узгодження. Процес оволодіння дітьми узгодженням і керуванням пов'язаний із засвоєнням багатослівних речень, поширеного простого речення, у якому частини мови виступають уже не дифузно, як в однослівному реченні, а диференційовано, в своєму значенні і у своїй ролі в реченні. Важливу роль у цьому відіграють повнозначні слова, якими дитина оволодіває наприкінці другого і на початку третього року життя.

Так, відома дослідниця мовлення дитини раннього віку Г. Розенгарт-Пупко довела, що слово на цьому віковому етапі ще не має стійкої предметної співвіднесеності, за словом, яке використовує малюк, криється лише позначення відомої якості, але зовсім необов'язково синтетичне позначення предмета (Розенгарт-Пупко, 1963).

Матеріали наведених досліджень засвідчують, що «вільне» мовлення дітей бідніше за своєю лексикою і граматичними формами, ніж стимульоване мовлення. У нестимульованому мовленні діти переважно обмежуються однослівними, непоширеними реченнями, випускають під час мовлення підмет або присудок, не завжди користуються тими граматичними формами, якими вони вже володіють. Мовлення, кероване засобами стимуляції, організованіше, граматично побудоване правильно. Роль стимуляції в розвитку мовлення дітей раннього віку має велике значення.

Науковцями доведено, що добираючи засоби стимуляції, треба дбати про те, щоб вони активізували вживання нових слів і граматично правильну будову речення, викликали в дитини потребу вдаватися до узгодження і керування слів у реченні, а у зв'язку з цим уживати відповідні відмінкові, часові та особові форми слів (Kruty, 2019). Дослідники мовлення дітей раннього віку засвідчують також, що на різних етапах мовленнєвого розвитку увага дітей зосереджується на інтонаційно-ритмічних структурах рідної мови. Оволодіваючи першими словами і першими поєднаннями їх між собою, дитина використовує слова у злитому, нерозчленованому на морфеми вигляді й у такій граматичній формі, котра була сприйнята нею із мовлення оточуючих.

Коротко охарактеризований процес становлення мовлення в дітей свідчить про те, що переломним моментом у розвитку мовлення є вичленування дитиною зі злитого мовленнєвого матеріалу морфологічних елементів слів і їх синтезування у власному висловлюванні. Проте розбіжності у фактичних даних дослідників заважають виявити умовний еталон, за яким відбувається формування граматичної будови мови в онтогенезі.

На основі розглянутих процесів формування різних видів речень, частин мови, граматичних категорій, О. Гвоздев запропонував виявити

основні періоди, які характеризуються специфічними особливостями. Складена за його дослідженням Н. Жуковою та ін. «схема нормального розвитку дитячого мовлення» (Жукова, 1998) на погляд сучасності не відбиває всіх сподівань науковців і практиків. Передусім дискусійним є визначення, що можна назвати нормальним мовленнєвим розвитком, а що – ні?

Погоджуємося, що опубліковані О. Гвоздевим спостереження (із лінгвістичним аналізом) за онтогенезом мовлення сина Євгена на той час (1949 р.) були ґрунтовні та переконливі, проте не слід відкидати той факт, що мовлення сучасних дітей уже багато в чому ризниться від мовлення дітей 30-х років ХХ ст.

У контексті нашого дослідження спробуємо узагальнити всі відомі дослідження генезису дитячого мовлення і виявити стадії мовно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. На нашу, думку термін «стадії» є більш точним для визначення, ніж «період». Дефініції «стадія» використовуємо на позначення ступеня мовленнєвого розвитку, «період» для визначення проміжку часу впродовж якого щось відбувається починається, розвивається і закінчується.

Ми будемо послуговуватися терміном *стадія мовно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку*, маючи на увазі ступінь оволодіння дитиною мовою й мовленням, що має свої якісні особливості, які виформувались у певний період (проміжок) часу. Отже, із урахуванням тісної взаємодії морфологічної і синтаксичної систем мови ми умовно виокремимо чотири стадії мовно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку.

Погоджуючись із дослідженнями початку і середини ХХ ст. (О. Гвоздев та ін.), дамо характеристику *першої стадії – стадії речень*, що складається з аморфних слів-коренів (від 1 року 3 міс. до 1 року 10 міс.). Ця стадія має *три періоди: перший період* – аморфні слова-корені, *другий період* – період усвідомлення мовлення дитиною; *третій період* – із декількох слів-коренів.

Третій період першої стадії (1 рік 8 міс. – 1 рік 10 міс.) – період речень із декількох слів-коренів.

Друга стадія – це стадія засвоєння граматичної структури речення (1 рік 10 міс. – 3 роки). Ця стадія охоплює три періоди.

Перший період другої стадії – період формування перших форм слів (1 рік 10 міс. – 2 роки 1 міс.). У першому періоді другої стадії починають позначатися перші граматичні відношення між словами: зв'язок іменника в називному відмінку з дієсловом, деякі форми керування дієсловом, розширюється структура речення до 3-4 слів, проте в мовленні ще спостерігається велика кількість аграматизмів.

Другий період другої стадії – це період використання флексій для висловлювання зв'язків слів (з 2 років 1 міс. – до 2 років 3-6 міс.). Складність флексійної системи української мови не дозволяє дитині

одночасно засвоїти всі форми словозміни. Характерним явищем цього періоду є поєднання кореня й флексії, що виражається у відсутності чергування, суплетивізму (Арушанова, 1999). У мовленні дитини цього віку з'являються складні речення спочатку без сполучників, а потім із ними, відбувається також розширення речення до 5-8 слів.

Третій період другої стадії – це період засвоєння в дитячому мовленні прийменників (2 роки 3-6 міс. – 3 роки). У цьому віці дитина здатна тонко диференціювати мовленнєві форми, дедалі правильніше з погляду граматики будувати речення. Наприкінці другої стадії тільки розпочинається оволодіння правилами словотворення.

Третя стадія – це стадія подальшого становлення морфологічної системи (від 3 років до 5 років). Результатом третьої стадії мовно-мовленнєвого розвитку дитини є систематизація граматичних форм за типами відмінювання та дієвідмінювання, засвоєння винятків, тенденції до уніфікації основи слова, оказіональні форми, формотворення за аналогією до продуктивних форм.

Четвертою стадією формування граматичної будови мови, на нашу думку, є практичне засвоєння норм і правил словотворення (з 5 років до 7 років). У цьому віці дитина «відважно виходить за межі відомого, добре засвоєного» (Арушанова, 1999), активно відбувається словотворення, з'являються цікаві дитячі мовленнєві інновації. Результатом цієї стадії мовно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку є активне словотворення, поява цікавих дитячих словесних інновацій; засвоєння підрядного зв'язку у словосполученнях (узгодження, керування, прилягання); інтонаційна оформленість речення.

Ми розглянули стадії мовно-мовленнєвого розвитку дитини дошкільного віку від народження до семи років.

Проілюструємо отримані нами результати вживання та утворення відприкметникових прислівників дітьми всіх вікових категорій на матеріалі стимульованого і нестимульованого мовлення (Kruty, 2020).

Аналіз засвідчив значний дисперсійний діапазон навколо середнього значення. Так, одержані дані на вживання та утворення відприкметникових прислівників дітьми всіх вікових категорій засвідчують, що семантико-словотвірна структура відприкметникових прислівників із різними словотвірними значеннями засвоюється нерівно, хвилеподібно, залежно від запропонованого деад'єктива. Кількісні результати виконання дітьми дошкільного віку завдань першої та другої серій експерименту наведено в таблиці 1.

Для полегшення статистичної обробки наведемо зведене ранжирування: на-...-о – 0,31; за-...-ки – 0,29; по-...-ому – 0,26; -о(-е) – 0,25; -и- – 0,09; з-(с)-...-а(-у) – 0,04. Як засвідчує таблиця 1 і зведене ранжирування, пріоритет у вживанні належав деад'єктивам із конфіксом

на-...-о. Цікавим є той факт, що хоча й посідають утворені прислівники перше рангове місце, вони презентовані лише відприкметниковими прислівниками, що виражають ознаки за відношенням до місця (наліво, направо). У нестимульованому і стимульованому мовленні конфіксальних деад'єктивів із значенням внутрішніх (зовнішніх) якостей когось або чогось зафіксовано не було.

Таблиця 1

Уживання відприкметникових прислівників дітьми дошкільного віку (під час стимульованого мовлення)

Вік/К-сть	Молодший (109 дітей)		Середній (112 дітей)		Старший			
					6 рік (117дітей)		7 рік (115дітей)	
	К	%	К	%	К	%	К	%
<i>Деад'єктиви з суфіксом</i>								
<i>-o(-e)</i>	25	22,9	25	22,3	27	23,1	35	30,4
<i>-и</i>	9	8,29	11	9,82	12	10,2	12	10,4
<i>Деад'єктиви з конфіксом</i>								
<i>по-...-ому</i>	26	23,85	27	24,1	30	25,6	33	28,7
<i>з-а(-у)</i>	не зафіксовано				7	5,9	11	9,56
<i>на-...-о</i>	31	28,44	36	32,1	36	30,7	38	33,0
<i>за-...-ки</i>	26	23,85	28	25,0	33	28,2	39	33,9

Конфікс *на-...-о* було зареєстровано у відповідях 28,44% дітей молодшого віку (28,42% – у контрольній); 32,14% дітей середнього віку (32,1% – у контрольній); 30,77% дітей шостого року (30,95% – у контрольній); 33,04% – дітей сьомого року (33,03% – у контрольній).

Друге місце посідали деад'єктиви з конфіксом *за-...-ки*. Він трапляється у відповідях 23,85% дітей молодшого віку (24,0% – у контрольній), 25% дітей середнього віку (25,4% – у контрольній), 28,21% дітей шостого року (28,9% – у контрольній) і 33,91% – дітей сьомого року (33,43% – у контрольній). Зазначимо, що велика кількість деад'єктивів з конфіксом *за-...-ки* була утворена лише від основ прикметників, що виражають параметричні ознаки чогось: *завбільшки, заввишки, завдовжки, завширики, завтовшки*.

Чимала частка в активному мовленні належала деад'єктивам із конфіксом *по-...-ому*. Майже половина деад'єктивів із цим конфіксом утворено від основ прикметників, що виражають ознаки осіб за відношенням до того, кому вони властиві: *по-ведмежому, по-звірячому, по-котячому, по-лисихому (ведмежачому, лисячому), по-свинячому*.

Зазначимо, що не було зафіксовано прислівників із конфіксом *по-...-ому*, утворених від основ прикметників, що виражають із

значенням внутрішніх якостей людини. В стимульованому мовленні було зареєстровано лише декілька випадків конфіксальних прислівників, мотивованих прикметниками, що виражають ознаки чогось за відношенням до часу: *по-зимовому, по-осінньому*. Вживання прислівників із конфіксом *по-...-ому* ми констатували у відповідях 23,85% дітей молодшого віку (24,0% – у контрольній); 24,1% дітей середнього віку (24,5% – у контрольній); 25,64% дітей шостого року (25,95% – у контрольній) і 28,7% – дітей сьомого року (28,3% – у контрольній).

Наступне місце належало деад'ективам із суфіксом *-о(-е)*. Як відомо, основна маса відприкметникових прислівників утворена за допомогою суфікса *-о(-е)*, який характеризується різноманітними синтагматичними зв'язками. Більшість прислівників на *-о(-е)* утворено від прикметників, що виражають внутрішні якості когось або чогось. У мовленні дітей було зафіксовано такі прислівники: *азартно, байдуже, м'яко, ніжно*. У творенні прислівників на *-о* найбільш продуктивні після основ прикметників, що виражають внутрішні якості осіб і неосіб, основи прикметників, що виражають зовнішні ознаки когось або чогось: *вужько, неохайно, охайно, яскраво*.

Інші семантичні типи прикметників у творенні слів на *-о* менш продуктивні (Крутий, 2005, с. 107).

Проте в нестимульованому мовленні поодинокі випадки вживання було зафіксовано: за відношенням до часу: *вчасно, давно, моментально, невчасно, раптово, сучасно*; за соціальним статусом особи: *бідно, заможно*.

Найнижчий рейтинг виявився в деад'ективів із конфіксом *з-...-а(-у)*. Твірними цих деад'ективів найчастіше виступають основи прикметників, що виражають внутрішні якості когось або чогось. Деад'ективи із конфіксом *з-(с-)...-а(-у)* вживалися дітьми лише в ситуаціях стимульованого спілкування. Деад'ективи з цим суфіксом було зафіксовано лише в мовленні дітей старшого дошкільного віку, а саме: у відповідях 5,98% дітей шостого року (5,95% – у контрольній) і 9,56% – дітей сьомого року (9,3% – у контрольній).

Отже, кількісний і якісний аналіз уживання дітьми всіх вікових категорій відприкметникових прислівників вияв певні труднощі у творенні деад'ективів із аналізованими суфіксами та конфіксами. На підставі одержаних результатів було визначено уніфіковані *критерії засвоєння дітьми відприкметникових прислівників*: вживання та усвідомлення ступенів порівняння якісно-означальних прислівників, які утворюють форми в той же спосіб і за допомогою тих самих засобів, що й прикметники; вживання та усвідомлення дитиною деад'ективних прислівників, утворених за допомогою суфіксів і конфіксів.

Звісно, що не всі зібрані нами факти дитячого мовлення мають лінгводидактичний інтерес, проте обсяг цього матеріалу дає нам

можливість виявити не тільки закономірності мовленнєвого розвитку сучасних українських дітей дошкільного віку від 3-х до 7 років, але й тенденції цього розвитку.

Особливий інтерес для нас має мовлення дітей саме цього віку, тому що це період так званого своєрідного дитячого мовлення. У нашому випадку – саме з третього року життя, коли дитина розпочинає вільно розмовляти з типовими для дитини відхиленнями від мовлення дорослого до сьомого року життя, коли, в основному, звільнюється від недоліків мовлення (Kruty, 2021).

Дитяче мовлення, як спонтанне (нестимульоване), так і стимульоване, цього вікового відрізка має інтерес для лінгводидактики, а саме для функціонального аспекту вивчення можливостей формування граматично правильного мовлення, оскільки дозволяє практично побачити мовну й мовленнєву потенції дошкільника.

Список використаної літератури

- 1. Kruty K., Kurinna S., Zhuravlova L., Zneinova S., Lopatina H., Lyndina Y.** Developing Grammatical Competence in Preschoolers. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*. 2021. Vol. 13, No 3. P. 20–37. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/438> (дата звернення: 05.11.2021). **2. Выготский Л. С.** Психология: сборник основных трудов. Москва : ЭКСМО-Пресс, 2000. 1008 с. **3. Гвоздев А. Н.** От первых слов до первого класса: дневник научных наблюдений. Саратов : СГУ, 1981. 323 с. **4. Крутій К. Л.** Формування граматичної правильності мовлення в дошкільників у контексті комунікативного розвитку: термінологічне поле. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. Луганськ, 2018. № 3 (137). С. 28–35. **5. Крутій К. Л.** Дошкільна лінгводидактика : словник-довідник : понад 600 термінів, понять та назв / упор. А. М. Богуш, К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2014. 200 с. **6. Крутій К. Л.** Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку (на матеріалі морфології і словотворення) : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.02. Київ, 2005. 440 с. **7. Крутій К. Л.** Лінгводидактична модель формування граматично правильного мовлення в дошкільників. *Моделі підготовки майбутніх вихователів ДНЗ до професійної діяльності : монографія* / за заг. ред. проф. Л. В. Зданевич, проф. К. Л. Крутій. Хмельницький : ХГПА, 2016. С. 104–120. **8. Лисина М. И.** Общение, личность и психика ребенка : книга. Воронеж : Пресс, 1997. 384 с. **9. Розенгардт-Пупко Г. Л.** Формирование речи у детей раннего возраста : книга. Москва : Педагогика, 1963. 96 с. **10. Kruty K., Zdanevych L.** Overcoming Communicative Deadaptation of Speech Passive Children of Pre-School Age. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолінгвістика : зб. наук. праць. Серія : Психологія*. Переяслав-Хмельницький, 2019. Вип. 26 (1). Web of Science Core Collection (ESCI).

URL: <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/710> (дата звернення: 05.11.2021). **11. Жукова Н. С.**, Мастюкова Е. М., Филичева Т. Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников : книга для логопеда. Екатеринбург : АРД ЛТД, 1998. 320 с. **12. Арушанова А. Г.** Речь и речевое общение детей : книга. Москва : Мозаика-Синтез, 1999. 272 с. **13. Bazyma N.**, Zdanevych L., Kruty K., Tsehelnik T., Popovych O., Ivanova V., Cherepania N. Formation of Speech Activity in Older Preschool Children with Autistic Disorders. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2020. Vol. 11, No. 3. P. 107–121. DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/11.3/112> (дата звернення: 05.11.2021). **14. Kruty K.**, Bohdan T., Kozyr M., Sviontyk O., Shvaliuk T., Pinchuk Y. Psychophysiological Mechanisms of Grammatical Structuring in the Speech Activity of a Preschool Child. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*. 2021. Vol. 12, No. 3. P. 255–269. DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/230> (дата звернення: 05.11.2021).

References

1. Kruty, K., Kurinna, S., Zhuravlova, L., Zheinova, S., Lopatina, H., & Lyndina, Y. (2021). Developing Grammatical Competence in Preschoolers. *Revista Romaneasca pentru Educatie Multidimensionala*, 13, 3, 20-37. DOI: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/438>. **2. Vygotskij, L. S.** (2000). *Psihologiya: sbornik osnovnyh trudov* [Psychology: a collection of basic works]. Moscow: EKSMO-Press [in Russian]. **3. Gvozdev, A. N.** (1981). *Ot pervykh slov do pervogo klassa: dnevnik nauchnyh nablyudenij* [From the first words to the first class: a diary of scientific observations]. Saratov: SGU [in Russian]. **4. Krutii, K. L.** (2018). Formuvannia hramatychnoi pravylnosti movlennia v doshkilnykiv u konteksti komunikatyvnoho rozvytku: terminolohichne pole [Formation of grammatical correctness of speech in preschool children in the context of communicative development: terminological field]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedagogichni nauky – Bulletin of Luhansk Taras Shevchenko National University. Pedagogical Sciences*, 3 (137), 28-35 [in Ukrainian]. **5. Krutii, K. L.** (2014). *Doshkilna lingvodydaktyka: slovnyk-dovidnyk: ponad 600 terminiv, poniat ta nazv* [Preschool linguodidactics: dictionary-reference: more than 600 terms, concepts and names]. Zaporizhzhia : TOV «LIPS» LTD [in Ukrainian]. **6. Krutii, K. L.** (2005). *Teoriia i praktyka formuvannia hramatychno pravylnoho movlennia v ditei doshkilnoho viku (na materialy morfolohii i slovotvorennia)* [Theory and practice of grammatically correct speech formation in preschool children (based on morphology and word formation)]. *Doctor's thesis*. Kyiv [in Ukrainian]. **7. Krutii, K. L.** (2016). *Lingvodydaktychna model formuvannia hramatychno pravylnoho movlennia v doshkilnykiv* [Linguodidactic model of formation of grammatically correct

speech in preschool children]. *Modeli pidhotovky maibutnikh vykhovateliv DNZ do profesiinoi diialnosti – Models of training future preschool teachers for professional activities.* (pp. 104-120). Khmelnytskyi: KhHPA [in Ukrainian].

8. Lisina, M. I. (1997). *Obshchenie, lichnost' i psihika rebenka* [Communication, personality and psyche of a child]. Voronezh: Press [in Russian].

9. Rozengardt-Pupko, G. L. (1963). *Formirovanie rechi u detej rannego vozrasta* [Speech formation in young children]. Moscow: Pedagogika [in Russian].

10. Kruty, K., & Zdanevych, L. (2019). Overcoming Communicative Deadadaptation of Speech Passive Children of Pre-School Age. *Psycholinguistics. Psykholinhvistyka. Psykholynhvystyka. Serii: Psykholohiia*, 26 (1). Pereiaslav-Khmelnytskyi. Web of Science Core Collection (ESCI). Retrieved from <https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/710> (Last accessed: 05.11.2021).

11. Zhukova, N. S., Mastjukova, E. M., & Filicheva, T. B. (1998). *Preodolenie obshchego nedorazvitiya rechi u doshkol'nikov: kniga dlya logopeda* [Overcoming the general underdevelopment of speech in preschoolers: a book for a speech therapist]. Ekaterinburg: ARD LTD [in Russian].

12. Arushanova, A. G. (1999). *Rech' i rechevoe obshchenie detej: kniga* [Speech and speech communication of children: a book]. Moscow: Mozaika-Sintez [in Russian].

13. Bazyma, N., Zdanevych, L., Kruty, K., Tsehelnik, T., Popovych, O., Ivanova, V., & Cherepania, N. (2020). Formation of Speech Activity in Older Preschool Children with Autistic Disorders. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 11, 3, 107-121. DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/11.3/112> (Last accessed: 05.11.2021).

14. Kruty, K., Bohdan, T., Kozyr, M., Sviontyk, O., Shvaliuk, T., & Pinchuk, Y. (2021). Psychophysiological Mechanisms of Grammatical Structuring in the Speech Activity of a Preschool Child. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12, 3, 255-269. DOI: <https://doi.org/10.18662/brain/12.3/230> (Last accessed: 05.11.2021).

Кругій К. Л., Деснова І. С., Блашкова О. М. Особливості засвоєння дитиною дошкільного віку основних закономірностей граматичної будови рідної мови

У статті підкреслено актуальність проблеми формування граматично правильного мовлення дітей дошкільного віку. Виявлено умовний еталон норми засвоєння дитиною дошкільного віку рідної мови. Висвітлено актуальні наукові дослідження мовлення дітей раннього і дошкільного віку.

Запропоновано доречне вживання терміну «генезис» граматичної будови мови дитини дошкільного віку, де мається на увазі поява, розвиток і становлення цього процесу в дітей. Зазначено про збіднене за своєю лексикою і граматичними формами так зване «вільне» або нестимульоване мовлення дошкільників, наголошено на важливості

керування мовленням дитини з боку дорослого та застосуванні ефективних засобів його стимуляції.

Здійснено спробу узагальнення генезису дитячого мовлення і виявлення стадій мовно-мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Продемонстровано результати авторських досліджень дітей на матеріалі стимульованого і нестимульованого мовлення на прикладі відприкметникових прислівників. Наголошено на важливості подальшого вивчення функціонального аспекту формування граматично правильного мовлення та розкриття мовних та мовленнєвих потенцій дітей.

Ключові слова: генезис граматичної будови мови в дошкільників, стадії мовно-мовленнєвого розвитку.

Krutyi E. L., Desnova I. S., Blashkova E. N. Особенности усвоения ребенком дошкольного возраста основных закономерностей грамматического строения родного языка

В статье актуализированы проблемы формирования грамматически правильной речи у детей дошкольного возраста. Выявлен условный стандарт нормы усвоения ребёнком дошкольного возраста родного языка. Освещены актуальные научные исследования речи детей раннего и дошкольного возраста.

Предложено корректное употребление термина «генезис» грамматически правильной речи ребёнка дошкольного возраста, где подразумевается появление, развитие и становление этого процесса у детей. Отмечено явление обедненной по своей лексике и грамматическим формам так называемой «свободной» или не стимулированной речи дошкольников, указано на важность управления речью ребёнка со стороны взрослого и применение эффективных средств её стимуляции.

Предпринята попытка обобщения генезиса детской речи и выявление стадий речевого развития детей дошкольного возраста. Продемонстрированы результаты авторских исследований детей на материале стимулированной и не стимулированной речи на примере наречий. Отмечено важность дальнейшего изучения функционального аспекта формирования грамматически правильной речи и раскрытия языковых и речевых потенций детей.

Ключевые слова: генезис грамматического строения языка у дошкольников, стадии речевого развития.

Kruty K., Desnova I., Blashkova O. Features of mastering by the child of preschool age of the basic laws of grammatical structure of native language

The article actualizes the problems of grammatically correct speech formation in preschool children. The conditional standard of norm of

mastering by the child of preschool age of a native language is revealed. With the help of longitudinal and scientific research of well-known Ukrainian and foreign authors on the formation of grammatically correct speech in preschool children, which cover all ages and the whole grammatical structure of speech (morphology, word formation, syntax) the current results and valuable experience of the process of speech formation of children of early and preschool age are highlighted.

The appropriate use of the term «genesis» of the grammatical structure of the language of a preschool child is proposed, which refers to the appearance, development and formation of this process in children. The so-called «free» or unstimulated speech of preschoolers, depleted in their vocabulary and grammatical forms, is mentioned. The importance of controlling a child's speech by an adult and the use of effective means of stimulating is emphasized. Attention is paid to the problem of formation of grammatical structure of language in preschoolers, which is relevant for adults to understand for the development of children's speech.

An attempt is made to generalize the genesis of children's speech and identify stages of speech and speech development of preschool children. The results of the author's researches of children on the material of stimulated and unstimulated speech on the example of adjective adverbs are demonstrated. The importance of further study of the functional aspect of the formation of grammatically correct speech and the disclosure of language and speech potentials of children is emphasized.

Key words: genesis of grammatical structure of language in preschoolers, stages of language and speech development.

Стаття надійшла до редакції 18.10.2021 р.

Прийнято до друку 26.11.2021 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Харченко С. Я.